

SÜLEYMAN NAZİF'E GÖRE İRAN EDEBİYATININ EDEBİYATIMIZA TESİRİ

Alim YILDIZ*

Anahtar kelimeler: Edebiyat, İran Edebiyatı, Süleyman Nazif.

Öze:

Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte İran Edebiyatının Türk Edebiyatına büyük etkisi olmuştur. Türk şairler yüzyıllarca İranlı şairlerin etkisinde kalmışlar ve İran Edebiyatından bir çok eseri Türkçe'ye tercüme etmişlerdir.

İki bölümden oluşan makalemizde Süleyman Nazif'in Edebiyat-ı Umumiye Mecmuasında "İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri" başlığıyla yayımlanan makalesi değerlendirilmiş ve ikinci kısımda bu makale Osmanlıca'dan yeni Türk harflerine aktarılmış ve gerekli yerlerde dipnotlarla açıklamalar getirilmiştir.

The Influence of the Persian Literature on Our Literature in Suleyman Nazif's Opinion

Abstract

Key words: Literatür, Persian literatür, Suleyman Nazif

The Persian Language had a great effect on the literature created by Turks after they accepted Islam. Turkish poets have been affected by Persian poets for centuries and they have transferred many words to our language.

In our article, we gave place to the views of Sulayman Nazif on this issue. Our article is composed of two parts. In the first part, a general evaluation was made.

In the second part, Sulayman Nazif's writings entitled "The Effect of Persian Literature on Our Literature" written in the Otoman Turkish Language was given in the New Turkish Language.

A. OSMANLILARA KADAR İSLAM SONRASI TÜRK EDEBİYATI TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

VII. Asırda Mekke'de neş'et eden İslam dini, önce Arap yarımadasında ve Araplar arasında yayılmış, Hz. Ömer döneminde ise İran'ın fethiyle birlikte, Arap olmayan unsurları da tabiiyeti altına almaya başlamıştı. Yüksek bir medeniyete sahip olan İranlılar, İslam dinini kabul ettikten sonra, Arapça'yı uzun bir süre ikinci bir ana dilleri gibi din, devlet, ilim, felsefe ve edebiyat dili olarak kullanmışlardır. İslam sonrasında dinî terimlerle Arapça'nın Farsça üzerinde bir etkisi görülmesine rağmen, Arapça'dan geçen kelime ve tabirlerle beraber eski itibarına kavuşan yeni Farsça bir edebiyat dili hüviyetiyle ortaya çıkmıştır¹. Farsça bu vasfıyla, sonraki dönemlerde hem

* C.Ü. İlahiyat Fakültesi

Arapça, hem de İslam'ı kabul eden diğer milletlerin dil ve edebiyatlarında etkisini göstermiştir.

İranlılardan yaklaşık iki asır sonra, X. asrın başından itibaren İslam dinini kabul eden Türkler, İslam dinini Araplardan daha çok İranlılardan öğrenmişlerdir. İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte yeni bir kültür ve medeniyet dairesine giren Türkler, bu yeni dinin savunucusu olmuşlardır. İslam dini, Türklerin hayatında büyük bir değişim ve gelişime, büyük ve köklü bir medeniyetin oluşumuna neden olmuştur. İlk Müslüman Türk devletlerinden Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular İslam öncesinde sahip oldukları cengaverlik vasıflarını gazâ ruhuna dönüştürerek, İslam'ı hem kılıçlarıyla hem de kaleleriyle müdafaa etmek için canla başla uğraşmışlardır.

Karahanlılar dönemi (840-1212), Türk kültür ve edebiyatı açısından özel bir önem arz etmektedir. Türk İslam edebiyatının ilk mahsulleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yazılan eserler, Arapça ve Farsça'yla birlikte Uygur ve Arap harfleriyle Türkçe olarak kaleme alınmış, hükümdarlar da emirname ve defterlerini yine Uygur ve Arap harfleriyle Türkçe olarak yazdırmışlardır. Diğer Türk hükümdarları gibi Karahanlı hükümdarları da sadece Türkçe yazan değil Arap ve Fars dilinde eser veren şair ve edipleri de himaye etmişlerdir. Karahanlılar'dan günümüze intikal eden en önemli eserlerden biri Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* adlı eseridir. Diğer bir önemli eser ise, Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divânu Lügâti't-Türk*'tür. Edip Ahmed Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakâyık*'i ile Ahmed Yesevi'nin *Divân-ı Hikmet*'i bu dönemin olduğu kadar İslam sonrası Türk edebiyatının da en önemli eserleridir².

Farsça'yı resmi dil, Arapça'yı ilim dili olarak kullanan Gazneliler döneminde (936-1187), saray, ordu ve halk arasında Türkçe konuşulmaktadır. Bu devletin en büyük hükümdarı olan Gazneli Mahmut (ö.1031), bir taraftan Hindistan üzerine seferler düzenlerken aynı zamanda şair, sanatçı ve ilim adamlarına büyük önem vermiş, çok sayıda şair ve sanatçıyı sarayına davet ederek, eserler vermelerine imkan sağlamıştır. Hindistan'la birlikte hemen bütün İran'ı egemenliği altına alan Gazneli Sultan Mahmut ile takipçilerinin sarayları şair, bilgin ve sanatçıların sığındığı bir yerdir³. Sarayında 400 kadar şair bulundurduğu rivayet edilen Gazneli Mahmut, bu özelliği nedeniyle edebiyatımızda cömertlik ve şairleri koruması yönüyle sıkça anılan bir Türk hükümdarıdır. Bu tutumundan dolayı kendisine bir çok kitap sunulmuş olan Sultan Mahmut, caizeyi ilk icad eden olarak da kabul edilir. Büyük bir bilgin olan Bîrûnî, dönemin tarihçisi Utbî, Türk asıllı olmakla birlikte Farsça yazan Minuçehrî, Ferrûhî gibi şairlerle beraber İran asıllı Escedî ve Senâf ile İslam sonrası Türk edebiyatını derinden etkileyen ve İran edebiyatının şaheserlerinden biri olan *Şehnâme*'nin yazarı Firdevsî de Gazneli sarayında yaşayan ve himaye gören müelliflerdendir.

1040 yılında yapılan Dandanakan savaşıyla Gazneliler'i yenerek, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'la devam eden ve Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan yeni bir devletin temelini atan Selçuklular (1038-1308) da bir yandan Anadolu'yu

¹ Geniş bilgi için bkz. N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987, I, 131-134.

² Karahanlılar dönemi dil ve edebiyatı için bkz. H. İbrahim Şener, "Karahanlılarda Dil ve Edebiyat", *Türkler*, Ankara 2002, V, 784-792.

³ Bkz. Şerife Yağcı, "Ortaçağ Türk ve İran Edebi Metinlerinde Türk Kavramı", *Türkler*, V, 917.

Türklere yurt yaparlarken diğer taraftan sünnî İslâm anlayışını yaymak için çok sayıda medreseler açarak, ilim, edebiyat ve sanata büyük hizmette bulunmuşlardır.

Gazneliler gibi resmi dil olarak Farsça'yı kabul eden Selçuklular, sultanlarının ilim ve alimlere verdikleri önem sayesinde, hemen her sahada bilgin ve sanatçıların yetişmesine zemin hazırlamışlardır. Cüveynî, Gazâlî, Pezdevî, Serahsî, Şehristânî, Kadı Beyzâvî vb. gibi meşhur din bilginleri yanında Emir Muizzî, Enverî, Nizâmî ile Anadolu sahasında eser veren Mevlânâ, Sultan Veled, Yunus Emre, Hoca Dehhânî ve Gülşehrî gibi şairler Selçuklular döneminde yetişen önemli şahsiyetlerden bazılarıdır⁴.

Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular döneminde yetişen ve Arapça ya da Farsça eser veren şair ve bilginlerden çoğu, eserlerini Türkçe yazmamış olsalar da, ırk itibarıyla Türk'türler. Künyelerine bakıldığında bu durum rahatlıkla görülecektir. Yine bu devletlerin hakimiyet alanında yaşamış olan, Fars ve Arap diliyle eser veren müellif ve sanatkarların eser vermeleri de Türk hükümdarları sayesinde olduğundan, meydana getirilen eserleri, Türk İslam tarihinin ürünü olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Türk edebiyatı asıl kimliğine Anadolu sahasında kavuşmuştur. XIV. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen siyasi gelişmelere paralel olarak Türk edebiyatında da önemli gelişmeler görülmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu devletinin zayıflamasıyla ortaya çıkan Beylikler döneminde, hükümdar ve beylerin Türkçe'den başka dilleri pek iyi bilmemeleri sanat ve bilim adamlarını Türkçe eser vermeye zorlamıştır⁵. Türkçe eser verilmesinin bir diğer nedeni tasavvufur. Şairler, Türkçe konuşan halka tasavvufî inançları ulaştırabilmek için Türkçe'yi kullanmanın zorunluluğunu hissetmişlerdir. Beylikler döneminde yazılan eserlerden büyük bir kısmı Farsça ve Arapça'dan tercüme edilen dinî ve tasavvufî eserler şeklindedir. XV. asra kadar Türkçe ile yazılan eserlerde, diğer beyliklerle birlikte Germiyanoğlu Beyliği'nin özel bir yeri bulunmaktadır. Örneğin, Anadolu sahasında Divan meydana getiren ilk şair olan Ahmedî ile yine Divan edebiyatının ilk şairlerinden Şeyhî başlangıçta bu beyliğe bağlı şairlerdendir. Osmanlı'nın güçlenerek Anadolu'daki diğer beylikleri sınırları içine katmasıyla, Türkçe ve Türk edebiyatı yeni bir aşama kaydedecektir.

B. FARŞA'NIN TÜRK EDEBİYATINA ETKİSİ

Bilindiği üzere, Anadolu coğrafyasında, batı tesirine girdiğimiz Tanzimat dönemine kadar meydana getirilen edebiyata Divan Edebiyatı adı verilmektedir. Divan edebiyatı kavramı, Arap ve Fars-özellikle Fars- edebiyatlarının geniş anlamıyla estetik kaideleri üzerine kurulmuş edebiyatı içine almaktadır⁶. Giriş kısmında da kısaca değindiğimiz gibi, İslam'ı kabul etmelerinden sonra içine girdikleri İslâm uygarlığı, Türklerin toplum yapısını da etkilemiş; Arapça bilim, Farsça sanat ve kültür dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. İslam kültüründen beslenen bu edebiyat, kuruluş aşamasında İran edebiyatını kendisine örnek kabul etmiştir. Bu örneklik Osmanlı'nın

⁴ Gazneli ve Selçuklular dönemi edebiyatı için bkz. Sadık Armutlu, "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebî Gelenek", *Türkler*, V, 872-879.

⁵ Mehmet Çavuşoğlu, "Divan Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Sayı: 415-417, Temmuz-Eylül 1986, s. 10.

⁶ Mehmet Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 1-2.

kuruluş devri ve daha sonraki dönemlerinde de zaman zaman artan ve azalan şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte, Türk yazar ve şairleri tamamıyla bu edebiyatı taklit etmemişler, örnek olarak kabul ettikleri bu edebiyata kendi ruh ve zevklerini de yansıtmışlardır. Eski edebiyatımız dil bakımından aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan, zaman itibarıyla aynı çağ içinde muayyen fasılalarla teşekkül etmiş iki edebiyatın Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesirleri altında müşterek medeniyetin son yaratıcı büyük halkası olarak teşekkül eder⁷. Eski şiir Fars edebiyatından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almaz; onun yarı tarihi ve çok İslamlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır⁸. Eski şiir İran ve Arap şiirinin dünyasına bağlıdır ve ancak şairin hususi hayatına girdiği zaman bu umumi kültür dünyasından ayrılır⁹. Bu edebiyatın ana kaynağı din olmasına karşın, ikinci dereceden kaynaklardan birisi de İran edebiyatıdır.

Türkler, kabul etmiş oldukları bu dini, Araplardan ziyade İranlılardan öğrenmişler ve bu yeni dinle ilgili kelimeleri de yine Arapça'dan ziyade Farsça'dan almışlardır. Örneğin Arapça "salat" yerine Farsça "namaz"; Arapça "vudû" yerine Farsça "abdest"; "savm" yerine "oruç"; "müslim ya da mü'min" yerine "müselman / müslüman", "nebi ve resul" yerine "peyamber / peygamber" vb. kelimeleri kullanmaya başlamışlardır. Bunun dışında yeni dinlerinin etkisinde oluşturdukları edebiyatta da Arapça değil Farsça etkili olmuştur. Bu durumun nedenleri üzerinde kısaca duralım.

Bunun nedenlerinden biri, Türklerin her ne kadar İranlılarla ortak bir coğrafya üzerinde yaşamaları olsa da bir diğer ve belki daha da önemli nedeni, Farsça'nın, Arapça'dan daha çok Türkçe'nin dil yapısına uygun olmasıdır. Farsça'nın Türk dili üzerindeki etkisinin bir başka sebebi, Türklerin İslam dinini tasavvufi yorumuyla almaları ve bu yorumun Fars diliyle yazılan eserlerle Türkler arasına girmiş olmasıdır. Sadî (ö. 1292)¹⁰, Attar (ö. 1221), Hafız (ö. 1389)¹¹ ve Mevlânâ (ö. 1273)'nin¹² eserleri bunda etkili olduğu gibi, Gazneliler döneminde yazılan Firdevsî'nin *Şehnâme* isimli eserinin de etkisi büyüktür.

Aruz vezninin kullanılması da bir diğer nedendir. Türkler, din dilini olduğu gibi aruz veznini de Araplardan değil, İranlılardan almışlardır. İslam sonrası yazılan eserlerde aruzun Türkçe'de tam olarak uygulanamaması, zamanla Türk diline Farsça ve Arapça'dan yeni kelimelerin girmesini de beraberinde getirmiştir.

Müslümanlığın kabulünden sonra da tarihî ve coğrafi nedenlerin yanı sıra ortak dinin yarattığı kültür birliği, Türklerin İran edebiyatından daha çok etkilenmelerine yardımcı olmuştur. Nasıl ki İslamî dönem İran şiiri Arap şiirini örnek alarak başlamışsa, Türk şiiri de İran edebiyatını örnek alarak başlamış ve gelişmiştir¹³.

Soyca Türk olan Selçuklular, resmi yazışmalarında Farsça'yı kullandıkları gibi, Anadolu Selçuklu devletinin enkazı üzerinde kurulmuş bulunan Osmanlı devleti de I.

⁷ A. Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1988 (7. Baskı), s. 1.

⁸ A. Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 4.

⁹ A. Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 5.

¹⁰ Sadî'nin Türk şairlere etkisi hk. bkz. Bekir Özcan, *Sadî ve Türk Edebiyatı'na Tesirleri*, (yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1985.

¹¹ Hafız'ın tesirinde kalan Türk şairleri için bkz. Abdülkadir Karahan, *Şirazlı Hafız ve Şiirlerinden Seçmeler*, Ankara 1988, s. 33-37.

¹² Mevlânâ'nın kendisinden sonraki Türk şairlerine etkisi hk. bkz. Nezahat Öztekin, *Mevlânâ'nın Mesnevîsindeki Hikayelerin XIII-XV. Yüzyıl Anadolu Mesnevilerine Etkisi*, İzmir 2000.

¹³ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi-Metinler*, Ankara 1997, s. 11.

Murat dönemine kadar divan ve yazışmalarında resmi dil olarak Farsça'yı kullanmaya devam etmişlerdir¹⁴.

Anadolu şairleri hemen her vesileyle, yazmış oldukları eserlerde İranlı şairleri geçtiklerini söylemek durumunda olmuşlardır. Bu durum ilk divan şairlerinden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Örneğin, ilk divan şairlerimizden Ahmedî, Farsça'dan tercüme ettiği *Cemşid ü Hurşid* isimli mesnevisinde, eserini tercüme ettiği İranlı şair Selman'ı mat ettiği gibi Attar ve Sa'dî'nin de defterlerini dürdüğünü şu şekilde ifade eder:

Sürer Attâr'a Sa'dî'nün kelâmın Ahmedî k'anun
Kemâle ireli sözi kılupdur mât Selmân'ı¹⁵

İskendernâme'sini tercüme ettiği Nizâmî'yi de geride bıraktığını şu şekilde belirtir:

Nizâmî şî'r'unudayd'Ahmedî'nün
İşitse şî'ri nazmını Nizâmî
Bozaydı nizâmını sözünün
İşitse Ahmedî nazmın Nizâmî¹⁶

Türk edebiyatı, XIV. asrın başından 1450 yılına kadar devam eden *Teşekkül Devresi*'nde İran edebiyatından oldukça etkilenmiş, 1450-1600 yıllarını kapsayan *Klasik Dönem*'de ise, bu etki nispeten azalmaya ve tersine dönmeye başlamıştır. Fatih dönemiyle birlikte İstanbul gelişerek bir kültür merkezi haline gelmiştir. Medreselerin, imparatorluğun geniş coğrafyasının Anadolu dışında bulunan Peşte, Kahire ve Basra gibi kültür merkezlerine yayılması neticesi, Türk edebiyatının başka diller konuşulan bölgelerde benimsenmesine yol açmıştır. Bu yüzyılda, bunun meyveleri, Türkçe ile eser veren şahsiyetlerin görülmedik bir nispette artması ve edebiyatımızın yeni ve parlak bir dönemini idrak etmesi suretiyle tecelli etmiştir¹⁷. Farsça bir çok eseri bulunan Fuzûlî bile, Türkçe yazan ve "söz revişinde *dür-feşân*" olan Rûmî şairlere öykünecektir.

Ne yazık ki bu durum çok fazla devam edememiş, 1700 yılından itibaren başlayan *Sebk-i Hindî* üslubuyla İran şiiri tekrar Türk şiiri üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu dönemde, Türk şairlerinin XVI. yüzyıldan önce olduğu gibi, tekrar Farsça'dan hazır kavramlar, uzun tamlamalar almaya başlamaları dili oldukça ağırlaştırmıştır. Bazı şairler dile giren Farsça uzun tamlamalardan şikayetçi olmalarına rağmen, bu etkiden de kurtulamamışlardır. Örneğin, dönemin en büyük şairi Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk* mesnevisinin başında, Nâbî'yi eleştirirken, dilin nasıl olması gerektiğini,

¹⁴ Bkz. Nasrullah Mubeşşir el-Tirâzî, "Örneklerle Fars ve Osmanlı Edebiyatları Arasında Etkileşim", V. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1985, s. 533.

¹⁵ Bkz. Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Divânından Seçmeler*, Ankara 1988, s. 23.

¹⁶ Yaşar Akdoğan, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁷ Tahir Üzgör, *Fehim-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Divân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara 1991, s. 1.

Manzûme-i Fârisî-veş ebyât
Bi'l-cümle tetâbu'-ı izâfât

İnşâya verir egerçi ziynet
Türkî söz içinde ayn-ı siklet

“Farsça'ya benzeyen uzun zincirleme tamlamalar nesirde süs olsa da Türkçe şiire ağırlık verir” şeklinde ifade etmesine rağmen, sözlerinin tersini yapmış, bu düşüncesini çok az şiirinde uygulayabilmiştir¹⁸.

Farsça, Tanzimat döneminde de etkisini sürdürmüştür. Leskofçalı Galip (ö. 1867), Ziya Paşa (ö. 1878), Namık Kemal (ö. 1888), Recaizade Ekrem (ö. 1911), Abdülhak Hamid (ö. 1937) vb. gibi şairlerin şiirlerinde Farsça'nın etkisini görmek mümkündür. Bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan ve büyük halk topluluklarına ulaşan gazeteler, halkın anlayabileceği tarzda dili sadeleştirmeye başlamasına rağmen, Farsça'dan alınan yeni bir takım kelimeler ve Farsça'da bulunmayan bazı terkiplerin de dilimize girmesine neden olmuştur. Osmanlı medreselerinde okutulduğu gibi, bu dönemde açılan yeni okullarda da Farsça dersleri resmî müfredat programlarında yer almış ve bu durum 1928 harf inkılabına kadar devam etmiştir¹⁹.

C. SONUÇ YERİNE

İran edebiyatının edebiyatımıza olan etkisi, çok derinlemesine incelenmesi gereken, uzun bir süre ve büyük bir emek isteyen bir araştırmanın konusudur. Biz bu çalışmamızda, bir sonraki kısımda metnini neşrettiğimiz, Süleyman Nazif'in “İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri” adıyla Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası (1916-1919)'nda on beş sayı yayınlanan yazısından yola çıkarak, yazının daha iyi anlaşılmasına yönelik toparlayıcı ve özet bir bilgi vermeye çalıştık.

Süleyman Nazif bu yazısında, ilmi bir araştırma yönteminden ziyade, yılların zihninde oluşturduğu bilgileri kaydetmiştir. Bu yazıyı kaleme alma nedenini şöyle izah etmektedir:

*Muârazayı pek ziyade seven bir muhibbim üslûb-ı ifâdemi tetkik ve tenkit ile şerefyâb ederken, takdirden ziyade târîzi tazammun eden bir lisan ile, İran eş'ârının nesirlerimde tesir-i bârizini müşâhede ettiğini söylemiş ve hatta benim, bilmem ne münâsebetle, kendisine olan bazı itirâfâtımı sened ittihaz etmişti*²⁰.

Bu yazıda takip ettiği usulü de şu sözlerle belirtir:

*On üç yaşımdan beri okuduğumu anlamaya ve anladığımı yazmaya çalışıyorum. Otuz beş senelik hayât-ı tetebbu'un efkârında teressüp ettirdiği kanaatleri bir hasbihâl suretinde huzzâr-ı fâzılâya bildirmek istiyorum. Sözlerimde bu müsâmere için kitaplardan toplanmış mâlûmât ve emsile değil, senelerin idrak ve hissiyatıma hakikat olarak kabul ettirmiş olduğu şeyler görünecektir*²¹.

¹⁸ Haluk İpekten, *Şeyh Gâlib, Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara 1996, s. 28.

¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Muhammed Emin Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, (çev. Mehmet Kanar), İstanbul 1995, s. 247-260.

²⁰ Bkz s. 385. (Verdiğimiz sayfa numaraları Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası'na göredir.)

²¹ Bkz. s. 385.

Edebiyatımızın İran edebiyatını niçin taklit ettiği ve bu taklidin nasıl başladığını izah ettikten sonra, *İster beni fikdân-ı ilim, ister noksân-ı his ile itham etsinler, iddia ve ısrar ederim ki, Türklerin edebiyatı ve hatta tarihi Osmanlılarla başlar*²², ifadelerine yer verir ve bu durumu açıklamaya çalışır. Ona göre Osmanlılardan önce Türk diliyle yazılan eserler Türk edebiyatı sayılmayacağı gibi, bu eserlerin yazıldığı, hükümdarları Türk olan coğrafya üzerinde hüküm süren Türk devletleri de Türk tarihinin başlangıcı sayılamaz:

*“Türklerin tarihi Osmanlılarla başlar” dedim. Evet, Gazneliler ve Selçuklularla beraber büyük küçük diğer mülük ve tevâif-i mülük, Türk ırkına necâbet-bahş olsalar bile, tarih-bahş olamazlar. Bugünkü sülâle-i Kaçariye İran huzurunda ne ise, o hanedanlar da idare etmek istedikleri akvam karşısında o idiler. Bu Türkler, ya Arapça, ya Acemce hükümet ettiler. Lehçe ve müessesât-ı resmîyeleri bu iki kavimden birisine ve bazen birlikte her ikisine merbut idi. Arapça ikram veya Acemce idam ederlerdi*²³.

*Âl-i Cengiz ile Timur'un tesis ettikleri devletlere gelince: Onların bizim Türklerle münâsebet-i menfiyyesi müsbettir. Bundan başka birisi dinimin, diğeri devletimin düşmanı idi*²⁴.

*Osmanlılardan evvel vücûda getirilmiş olan mensur ve manzum bazı âsâr-ı Türkiyye belki tarih ve ilm-i elsine meraklılarını müstefid edebilir. Fakat rûh-ı millînin âmâlîni ve eşvâk ve ahzânını ihtivâ veya terennüm edebilmekten pek uzaktırlar*²⁵.

Türk edebiyatının başlangıcını Osmanlı olarak kabul eden Süleyman Nazif²⁶, bu konuda farklı düşünen Namık Kemal'i eleştirir²⁷.

Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim gibi kudretli Osmanlı sultanlarının İran şiirine hayranlıklarını izah ettikten sonra bu ve daha sonraki padişahlar döneminde İran şiirinden etkilenen Türk şairlerinden ve bunların şiirlerinden örnekler verir.

Abdülhak Hamid'e kadar Türk şiirinin, İran şiirinin beş asır gerisinden geldiğini söyleyen Süleyman Nazif²⁸, Sultan Abdülaziz döneminde şiirimizde şekil ve tasavvur yönünden İran şiirinin etkisinden çıkmaya yönelik bir kıpırdanma olduğunu ifade eder²⁹.

Edebiyatımızın İran edebiyatını niçin ve nasıl taklide başladığı sorularına şöyle cevap verir:

*Lisanımız[a] Acemce'den ve Acemlere bigâne olmayan Arapça'dan bir çok kelimât dahil olduğu gibi, Fârisî ile Türki'nin inşâ-yı nahvîsinde fevkalâde bir müşâbehet ve karâbet mevcut idi. Bundan başka Acem'in edebiyatı da medeniyeti de bize kıyas kabul etmeyecek derecede müterakkî bulunuyordu. Bu sebeple at üstünden iner inmez kerbânsaray-ı İran'a mihmân olduk*³⁰.

²² Bkz. s. 402.

²³ Bkz. s. 402.

²⁴ Bkz. s. 402.

²⁵ Bkz. s. 403.

²⁶ Süleyman Nazif'in bu görüşlerinin bir eleştirisi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, "İslamiyet Sonrasında İlk Farsça Şiirlerde Türkler", *Türkler*, s. 903-913.

²⁷ Bkz. s. 418-419; s. 435-437 ve s. 454-456.

²⁸ Bkz. s. 537.

²⁹ Bkz. s. 551.

³⁰ Bkz. s. 606.

Bu etkilenmede iki dil arasındaki yakınlığın da önemine temas eden Süleyman Nazif, bu durumu “*Lisanını bilen bir Türk, beş on günlük bir ikdâm ile zebân-ı Fârisî'nin kavâidini ve birkaç aylık tettebbu' ile de edebiyatını öğrenebilir*” sözleriyle dile getirir³¹. İki dilin birbirine karışması o kadar derin olmuştur ki, “*bir iki edat değiştirilince Türküncü Acem, Aceminki Türk*” oluvermektedir³².

Son yazısında İran edebiyatının bize verdiği zarar üzerinde duran yazar, bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır.

Bize sarhoşluk, sevdaperestlik, medih ve senâda ifrat ile dalkavuklukta mübâlağa gibi kabîhiyâtı Acem âsârı öğrettiğini iddia edenler bence haklı değildirler. Her lisanında bu gibi şeyler az, çok bulunur. Hususiyile edebiyat, zamanın ma'kes-i mâhiyâtıdır. O kabâyih yanında telkîn-i fezâil edebilecek bir çok mehâsin-i Acem de vardı. Niçin bunları küçük miyasta, ötekileri büyük nispette aldık?.. Bunu kavmin kendi seciyesinde aramak icap eder. Hayır, İran edebiyatının bize îka' ettiği zarar bu değildir. Daha büyük ve ruhu kemiren bir zarara o yüzden dûcâr olduk: Dervişlik!..

*“Fenâ fi'llah” nâmı altında ve Allah'ın istemediği bir yolda tevekkülden başlayarak atâlette karar kılan ve nihayet ruhu öldüren bir hâlet-i maraziye, bize Hindistan'dan Acemistan tarîkiyle intikal etti. Ve en uyanık şairlerimiz bile bunun te'sîr-i meş'ûmundan kurtulamadılar*³³.

Süleyman Nazif'in, “İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri” isimli bu makalesi, hemen her edebiyat tarihi kitabında bir şekilde üzerinde durulan bu konu üzerinde yazılan derli toplu bir yazı olması yönüyle önemlidir. Yaklaşık bir asır önce yazılmış olması nedeniyle, günümüzde ulaşılan yeni bilgilere göre bazı yanlışlıklar taşıması da doğaldır. Ümit ve temennimiz, Latin harflerine çevirerek, gerekli gördüğümüz yerlerde dipnotlar verdiğimiz bu makalenin saha ile ilgili yazı yazacaklara faydalı olabilesidir.

İRAN EDEBİYATININ EDEBİYATIMIZA TESİRİ -I-³⁴

Süleyman Nazif

(s. 385) “Cedd-i âlînin nâm-ı muazzamına nispetle mübâhî-yi diyâr-ı vatanda bedâyi' ve irfânın hâmi-i münevveri devlet-meâb ve necâbet-penâh Abdülmecid Efendi ibn-i Abdülaziz Han hazretlerinin hâk-i pâ-yi âflerine takdîme-i şükrân”.

Muârazayı pek ziyade seven bir muhibbim üslûb-ı ifâdemi tetkik ve tenkit ile şerefyâb ederken, takdirden ziyade târîzi tazammun eden bir lisan ile, İran eş'ârının nesirlerimde tesir-i bârizini müşâhede ettiğini söylemiş ve hatta benim, bilmem ne münâsebetle, kendisine olan bazı itirâfâtımı sened ittihaz etmişti. Ben bu iddiâdan -ki hakikat-ı mahza olmasını temenni ederim- fevkalâde memnun ve müftehir oldum. Çünkü muhtelif derelerden, gelişi güzel toplanmış miyâh-ı serseriye benzettiğim midâd-ı beyânıma, bu dostum gayet asil bir menba' tevcih etmek inâyetinde bulunuyordu. Öyle bir menba' ki zülâl-i irfânını şark ve garbın binlerce tebâyi-i

³¹ Bkz. s. 606.

³² Bkz. s. 606.

³³ Bkz. s. 792.

³⁴ Süleyman Nazif, “İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri”, *Edebiyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, 12 Kanun-ı Sanî 1918, II / 50-19, s. 385-387.

* Metinde yer alan Farsça şiirler tarafımızdan Türkçe tercümeyle ve şiir formuyla italik olarak verilmiştir. Metin içerisinde bulunan [] kısımlar da yine tarafımızdan ilave edilmiştir. Bu vesile ile hazırladığımız metnin tamamını okuma lütfunda bulunan Doç. Dr. Adem Ceyhan ile Farsça şiirlerin çevirisinde yardımına başvurduğum Dr. Bekir Özcan'a teşekkürü bir borç bilirim.

müsta'iddesi bin seneden beri kana kana veya kanmaya kanmaya içmişler ve yine tüketememişlerdir.

Mensî-i mâzînin zalâm-ı ibhâmında kalan o büyük edebiyatın bu gece ne tarihçesini tanzim edeceğim, ne tesir-i cihan-şümûlünü izah. On üç yaşımdan beri okuduğumu anlamaya ve anladığımı yazmaya çalışıyorum. Otuz beş senelik hayât-ı tetebbu'un efkârımda teressüp ettirdiği kanaatleri bir hasbihâl suretinde huzzâr-ı fâzılâya bildirmek istiyorum. Sözlerimde bu müsâmere için kitaplardan toplanmış mâlûmât ve emsile değil, senelerin idrak ve hissiyatıma hakikat olarak kabul ettirmiş olduğu şeyler görünecektir.

Edebiyat-ı İrânîye hakkında mücmel, fakat esaslı mâlûmât istihsal etmek isteyenlere bu vadide ciddî bir üstâd-ı mütebahhir olan Hüseyin Dâniş Bey'in "Serâmedân-ı Sûhan"ıyla "Tâlîm-i Lisân-ı Fâris" ünvanı altında ahîren intişar eden eserlerinin kısm-ı râbî'ini bilhassa tavsiye ederim. Hüseyin Daniş Bey İrânî bir düdmân-ı (s.386) necîbin İstanbul'da yetişmiş bir ferzend-i fezâil-nihâdî ve bu itibar ile her iki diyâr-ı İslâm'ın pek kıymetli ve hayırlı evladıdır. Eser-i ahîrini mekâtib-i sultânîyenin programı kadrosundan çıkararak daha ziyade tevsî' ile İrân'ın mufassal bir tarih-i edebiyatı şekline ifrağ etmesi pek ziyade arzu ve temenni olur.

Edebiyatımızın İrân edebiyatını, fakat nâkıs ve perişan surette, taklit etmekle başlamış olduğu herkese malumdur. Bu taklit niçin ve nasıl başladı?.. Başka bir muktedâ bulamaz mı idik?.. İşte burada bu suallere cevap olabilecek birkaç söz söylemek isterim:

Henüz târîhen tekzip edilemeyen bir iddiaya göre, kurûn-ı ûlâda şiiir ve hikmet, Hindistan'dan neş'et ederek bir çok yerlerde âvâre ve bî-karâr geşt ü güzâr ettikten sonra, biri garbî, diğeri şarkî olmak üzere iki noktada temerküz etti. Merkez-i garbîsi Yunan, merkez-i şarkîsi İrân'dır. Kurûn-ı ûlânın birkaç asrını cezr ü medd-i muhâsemât-ı bî-huzûr etmiş olan şu iki kavim arasında tesâvî-i mârifet olmasaydı, ara sıra ne ketîbe-i Yunan, İrân'ın kalb-gâhına sokulur, ne leşker-i İrân Atina'nın pîrâmenini sarar ve sarsardı. Her iki medeniyetin kendilerine mahsus olan dinlerini ref' ile teferruat ve zevâhirce farklı, fakat esasta müttehid bir din üzerinde tevhid veya telif-i îtikat eden Hz. Musa'dır. Yunan, irfanını Hıristiyanlığa yâdigar etti, İrân'ın meâsirine de Müslümanlar vâris oldular.

İrân'ın âsâr ve menkûlât-ı kadîmesinden tarihe pek az şey intikal etmiştir. Buna sebep, o feyyâz, fakat bedbaht kişvere zaman zaman vâkî olan taarruzların huşûnet-i gûnâgûnu oldu. İrân-ı kadîmin büyük bir medeniyeti bulunduğu muhakkaktır. Zerdüşî gibi bir şâri'-i hakîm, yüksek bir medeniyete mâlik bir kavimden zuhûr edebilir. Sâsânîler, İrânîlerin mâlikâne-i mevcûdiyelerini Araplara devrettikleri zaman, tâk-ı kistrâ azametinde âbidât-ı eş'ârın da bu muhalledefât meyânında bulunması icap ederdi.

*Süs ile süslemeden kapı duvar kırılmış
Acem büyüklerinin eserleri ortada*

Boyle olmasaydı Firdevsî-i Tûsî, Fars-ı cedîdin ilk eser-